

A HAZAI HÚSIPARI ÁRUALAP ABSZOLÚT SPECIALIZÁCIÓJÁNAK ÉS KONCENTRÁCIÓJÁNAK IDŐBENI ÉS TERÜLETI ALAKULÁSA

KOMAREK LEVENTE

Szegedi Tudományegyetem Mezőgazdasági Kar, Gazdálkodási és Vidékfejlesztési Intézet
6800 Hódmezővásárhely, Andrásy út 15.
komarek@mgk.u-szeged.hu

ABSTRACT - The absolute specialisation and concentration of Hungarian meat commodity by territories and in time

The spatial location issues of animal species have come to the forefront recently in the European Union as well as in Hungary. Different types of animal structures developed and different animal species became dominant in each region of our country. There are numerous socio-economic factors influencing the spatial location and the development the animal species (the historic traditions of animal husbandry, ownership, labour and capital assets, etc). In case of the regionally differentiated animal species structure different profitability, human resource use, technical standard, different risk factors and market opportunities can be expected. For this reason the breed specialization and regional concentration of animals became a central issue in Hungarian agriculture again. The actuality of this research topic is enhanced by the fact that the rationalisation of the structure of animal production sector has become a key issue. That is why more and more research is needed in Hungary, which mainly investigates and analyses the structural transformation the laws of animal production to ensure that rational and efficient structure of animal species structure develop in the regions. This is very important because regional specialization and concentration are quality- indicator category that refers, to a certain extent, to the level of development of the region as well. In addition, in modern market economies the regions are expected to specialise in certain categories of animal species where breeding conditions are favourable. In order to follow the changes in livestock (spatial and structural) in the past decade, I considered it important to examine the spatial concentration of Hungarian animal species and the time of specialization of certain regions (NUTS 3 level).

Keywords: specialization, concentration, Herfindahl index, animal stock

BEVEZETÉS

Hazánk mezőgazdaságában az állattenyésztésnek hosszú éveken keresztül kitüntetett szerepe volt, amely szoros kölcsönhatásban állt a növénytermesztés struktúrájával és színvonalával.

A tervgazdálkodás évtizedeiben az erőteljes iparosítás következtében a mezőgazdaság súlya, szerepe az egész nemzetgazdaságon belül az 1938 előtti helyzethez viszonyítva lényegesen csökkent. Ez a csökkenés azonban dinamikus fejlődés- és növekedés mellett következett be. Főleg 1961-től a mezőgazdaság nagyüzemi átszervezését követően születtek látványos eredmények. A 80-as évek közepén a mezőgazdaságunk számos mutatója vonatkozásában a világ élvonalába került annak ellenére, hogy a hozamok, az előállítási költségek, illetve a termelési struktúra, a piacokhoz való alkalmazkodás gyorsasága, az élelmiszergazdasági vertikum elemei közti összhang megteremtése terén még sok tennivalónk volt. Az 1980-as évek közepéig az egyenlőtlen ütem ellenére is lendületes fejlődést tapasztalhattunk, majd azt követően különböző feszültségek, egyensúlytalanságok kerültek felszínre a mezőgazdaság területén (Komarek, 2008).

A rendszerváltozás után olyan mélyreható változások következtek be az állattenyésztés valamennyi ágazatában, hogy teljesen új helyzet állt elő. Azóta az állattenyésztés súlyos gondokkal küzd. Visszaesett a termelés volumene, heterogénebb lett

az összetétele, esetenként irracionálissá vált a termelés struktúrája, értékesítési nehézségek adódtak, stb. Csökkent a jövedelmezőség az állattenyésztés területén általában, sőt egyes tevékenységek már ráfizetésessé váltak. Az alacsony jövedelmezőségi szint indokolatlan termelés-visszaeséseket eredményezett, továbbá oda vezetett, hogy az állatállományunk létszáma napjainkra soha nem tapasztalt mélységbe zuhant (Komarek, 2008).

ANYAG ÉS MÓDSZER

A vizsgálathoz adatforrásként a Központi Statisztikai Hivatal (KSH) által rendelkezésre álló megyei statisztikai évkönyvekben szereplő adatokat használtam fel. Az adatokból olyan mutatókat képeztem, amelyek lehetővé tették az ágazati és területi összehasonlítást. Ennek alapján a vizsgálat tárgyát a szarvasmarha, a sertés, a juh és a tyúkfélék állományának időbeni és területi adatai képezték számosállatban kifejezve, a vizsgálat időintervalluma pedig a 2000-2010-ig terjedő időszak volt.

A rendszerváltozást követő években és napjainkban is a hazai mezőgazdaság átalakulása az állattenyésztés ágazati és területi struktúrájában jelentős változásokat eredményezett. Ezek a változások szükségessé teszik olyan vizsgálatok elvégzését, amelyek válaszokat adnak arra vonatkozóan, hogy az állattenyésztés térbeli szerveződésénél megfigyelhető-e koncentráció, illetve jellemző-e az egyes megyékre a területi specializáció. Ezen feltevések megválaszolására a területi kutatásoknál használatos matematikai-statisztikai módszereket alkalmaztam.

A megyék állatfajták szerinti specializációjának és térbeli koncentrációjának mérésére többféle módszer használatos. Munkám során a különböző módszerek közül a Herfindahl indexet választottam ki, amely segítségével megállapítható az abszolút specializáció és koncentráció mértéke. Ezen index eredményeinek segítségével vizsgálom és elemzem az állatfajták térbeli koncentrációját és az egyes térségek állatfajták szerinti ágazati specializációját. Tekintsük át a Herfindahl index általános képletét és az indexek számításának módját!

Specializáció mérése:

Herfindahl index (abszolút specializáció):

$$H_j^S = \sum_i (S_{ij}^S)^2$$

ahol: i = állatfajta

j = megye

S_{ij}^S = j megye i állatfajtájának részesedése j megye teljes állatállományából

Koncentráció mérése:

Herfindahl index (abszolút koncentráció):

$$H_i^C = \sum_j (S_{ij}^C)^2$$

ahol: i = állatfajta

j = megye

S_{ij}^C = j megye i állatfajtájának részesedése i állatfajta teljes (országos) állatállományából

A Herfindahl index (abszolút specializáció és koncentráció) értéke 0 és 1 közötti lehet. Minél nagyobb az abszolút specializáció és az abszolút koncentráció értéke, annál nagyobb lesz az abszolút specializáció és az abszolút koncentráció mértéke.

Az abszolút specializáció megmutatja, hogy a vizsgált terület egység (megye) mennyire diverzifikált ágazati szerkezettel rendelkezik. Egy országban azok a terület egységek (megyék) tekinthetők specializáltak, amelyek az országos átlagtól eltérő ágazati szerkezettel rendelkeznek.

Az abszolút koncentráció megmutatja, hogy az adott terület egység (megye) adott iparága mennyivel részesedik az adott iparág teljes (országos) mennyiségéből.

EREDMÉNYEK ÉS KÖVETKEZTETÉSEK

Az állatállomány alapján a vizsgált időszakban az abszolút specializáció és az abszolút koncentráció esetében terület egységenként eltérő index értékekkel találkozunk. Általánosságban megállapítható, hogy az abszolút specializáció esetében magasabb, míg az abszolút koncentráció esetében pedig alacsonyabb Herfindahl-index értékek jellemzik állatállományunk időbeni és területi alakulását.

Az állatállomány abszolút specializációja

A bázisévben (2000) a legmagasabb index értéket Győr-Moson-Sopron-, Vas- és Jász-Nagykun-Szolnok megye képviselte. A specializáció átlagosnál magasabb foka Győr-Moson-Sopron-, Vas- és Jász-Nagykun-Szolnok megyében a szarvasmarha-tenyésztésnek köszönhető. E mellett megállapítható, hogy az adott megyék esetében a szarvasmarha-állomány számosállatban kifejezve – Jász-Nagykun-Szolnok megye kivételével (53,3 %) – meghaladja a 60,0 %-ot. Tehát az adott megyék a szarvasmarha-tenyésztésre specializálódnak. A rangsort a vizsgált évben Budapest, Komárom-Esztergom- és Szabolcs-Szatmár-Bereg megye zárja. Ennek oka, hogy a főváros és az adott megyék esetében nincs olyan domináns állatfajta, amely jelentős szerepet töltene be a vizsgált terület egységek állatállományában.

A tárgyévben (2010) Vas-, Győr-Moson-Sopron-, Nógrád- és Fejér megye index értéke emelkedik ki. Ezen megyék közül Vas megye megőrizte és egyben növelte előnyét 2000-hez képest, ugyanakkor Győr-Moson-Sopron megye esetében stagnálás, míg Nógrád- és Fejér megye esetében a bázisévhez képest növekedés tapasztalható. A növekedés minden esetben a szarvasmarha-tenyésztésnek köszönhető. Ebben az évben a legkisebb Herfindahl indexel Budapest, Szabolcs-Szatmár-Bereg-, Bács-Kiskun- és Hajdú-Bihar megye rendelkezett. Az alacsonyabb index érték Budapest esetében annak tulajdonítható, hogy a szarvasmarha mellett a tyúkfélék aránya is számosállatban kifejezve magasabb részarányt képvisel. Ugyanakkor Szabolcs-Szatmár-Bereg-, Hajdú-Bihar- és Bács-Kiskun megyében az alacsonyabb index értéket a szarvasmarha- és a sertés-állomány magasabb részaránya eredményezte. Tehát az adott megyékben nincs olyan domináns állatfajta, amelynek részesedése jelentős részarányt képviselne az adott megye állatállományából, azaz egy többoldalú állattenyésztés jellemző.

A 2000-2010 közötti időszakot vizsgálva megállapíthatjuk, hogy az abszolút alacsony specializációval rendelkező megyék közé sorolható 2008-ban és 2010-ban a főváros, 2000-ben továbbá 2004-2007-ig és 2009-ben Komárom-Esztergom-, 2003-ban Nógrád-, 2005-ben, 2006-ban, 2007-ben és 2010-ben Hajdú-Bihar-, a 2002-es év kivételével Szabolcs-Szatmár-Bereg, illetve 2003-2006-ig és 2008-2010-ig Bács-Kiskun megye.

1. táblázat: A hazai állattenyésztés abszolút specializációjának időbeni és területi alakulása

Területegység	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Budapest	0,34	0,44	0,37	0,45	0,40	0,41	0,39	0,44	0,29	0,34	0,28
Pest	0,39	0,38	0,43	0,38	0,38	0,36	0,42	0,43	0,42	0,45	0,46
Közép-Magyarország	0,38	0,38	0,42	0,38	0,38	0,36	0,40	0,42	0,39	0,43	0,43
Fejér	0,41	0,44	0,46	0,41	0,44	0,43	0,44	0,46	0,50	0,49	0,48
Komárom-Esztergom	0,33	0,35	0,38	0,35	0,33	0,33	0,33	0,33	0,34	0,33	0,36
Veszprém	0,42	0,41	0,47	0,38	0,39	0,39	0,39	0,42	0,41	0,41	0,39
Közép-Dunántúl	0,35	0,36	0,39	0,35	0,35	0,35	0,35	0,37	0,37	0,36	0,34
Győr-Moson-Sopron	0,49	0,47	0,48	0,47	0,47	0,49	0,48	0,49	0,53	0,50	0,49
Vas	0,49	0,43	0,49	0,46	0,45	0,47	0,49	0,56	0,52	0,52	0,55
Zala	0,38	0,35	0,42	0,37	0,41	0,40	0,43	0,43	0,40	0,40	0,43
Nyugat-Dunántúl	0,46	0,43	0,47	0,44	0,45	0,46	0,47	0,49	0,49	0,47	0,48
Baranya	0,39	0,38	0,40	0,39	0,40	0,41	0,41	0,43	0,37	0,39	0,38
Somogy	0,41	0,41	0,44	0,40	0,42	0,41	0,41	0,42	0,42	0,42	0,40
Tolna	0,41	0,40	0,46	0,40	0,39	0,37	0,38	0,38	0,39	0,40	0,39
Dél-Dunántúl	0,40	0,39	0,42	0,39	0,39	0,39	0,39	0,40	0,39	0,39	0,38
Borsod-Abaúj-Zemplén	0,38	0,36	0,41	0,34	0,38	0,40	0,39	0,36	0,39	0,39	0,41
Heves	0,40	0,39	0,43	0,35	0,35	0,35	0,36	0,38	0,38	0,36	0,35
Nógrád	0,37	0,38	0,43	0,33	0,48	0,44	0,44	0,46	0,54	0,51	0,49
Észak-Magyarország	0,39	0,37	0,42	0,34	0,38	0,39	0,38	0,38	0,40	0,39	0,40
Hajdú-Bihar	0,36	0,35	0,42	0,34	0,34	0,33	0,34	0,33	0,33	0,34	0,33
Jász-Nagykun-Szolnok	0,43	0,42	0,45	0,40	0,40	0,39	0,41	0,40	0,40	0,41	0,41
Szabolcs-Szatmár-Bereg	0,32	0,30	0,39	0,30	0,30	0,29	0,28	0,28	0,29	0,28	0,28
Észak-Alföld	0,36	0,35	0,42	0,34	0,34	0,33	0,33	0,33	0,33	0,33	0,33
Bács-Kiskun	0,35	0,34	0,42	0,32	0,30	0,31	0,32	0,34	0,30	0,31	0,33
Békés	0,42	0,42	0,46	0,42	0,41	0,40	0,42	0,42	0,40	0,40	0,41
Csongrád	0,42	0,43	0,45	0,39	0,39	0,39	0,42	0,39	0,39	0,38	0,36
Dél-Alföld	0,39	0,39	0,44	0,36	0,35	0,35	0,37	0,38	0,35	0,35	0,36

Forrás: KSH adatok alapján saját számítás

Szerk.: a szerző

A tendenciájában alacsony index értékek kialakulásának oka a vizsgált terület egységek diverzifikáltabb állatállománya. Ezzel szemben magas Herfindahl index jellemezte 2003-ban a fővárost, 2009-ben és 2010-ben Pest-, 2002-ben és 2007-2010-ig Fejér-, 2002-ben Békés-, Csongrád-, Jász-Nagykun-Szolnok-, Tolna- és Veszprém-, 2000-2010-ig Győr-Moson-Sopron-, a 2001-es év kivételével Vas-, 2004-ben és 2007-2010-ig Nógrád megyét. Ezen megyék esetében az index értéke meghaladta a 0,44-et, ami a szarvasmarha-állománynak köszönhető.

A vizsgált időszakról megállapítható, hogy az abszolút specializáció a legtöbb esetben csökkent, de ennek ellenére különösen a Dunántúli megyékben megerősödött a szarvasmarha-tenyésztés szerepe és jelentősége. A szarvasmarha-tenyésztés jelentőségének megerősödése a legtöbb esetben a tyúkfélék rovására történt.

2. táblázat: A megyék abszolút specializációjának állatfajok szerinti változása Magyarországon

Területegység	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Budapest				SZ							
Pest										SZ	SZ
Fejér			SZ					SZ	SZ	SZ	SZ
Komárom-Esztergom											
Veszprém			SZ								
Győr-Moson-Sopron	SZ	SZ	SZ	SZ	SZ	SZ	SZ	SZ	SZ	SZ	SZ
Vas	SZ		SZ	SZ	SZ	SZ	SZ	SZ	SZ	SZ	SZ
Zala											
Baranya											
Somogy											
Tolna			SZ								
Borsod-Abaúj-Zemplén											
Heves											
Nógrád					SZ			SZ	SZ	SZ	SZ
Hajdú-Bihar											
Jász-Nagykun-Szolnok			SZ								
Szabolcs-Szatmár-Bereg											
Bács-Kiskun											
Békés			SZ								
Csongrád			SZ								

Fekete színnel az alacsony abszolút specializációjú (Herfindahl index < 0,34) megyéket jelöltem. A magas abszolút specializációjú (Herfindahl index > 0,44) megyéket a domináns állatfaj rövidítésével jelöltem SZ = szarvasmarha

Forrás: KSH adatok alapján saját számítás

Szerk.: a szerző

Az állatállomány abszolút koncentrációja

A bázisévben (2000) a legmagasabb index értékkel és egyben a legnagyobb földrajzi koncentrációval a juh-állomány esetében találkozunk. A magasabb index érték annak köszönhető, hogy a juh-tenyésztés 49,1 %-a az Alföldre koncentrálódik. Az alföldi megyék közül Bács-Kiskun, Szabolcs-Szatmár-Bereg és Hajdú-Bihar jelentősége emelhető ki.

A tárgyévben (2010) szintén a juh-tenyésztés esetében találkozunk a legmagasabb index értékkel. Ebben az évben is az alföldi megyékre koncentrálódik a juh-tenyésztés 49,4 %-a, ami a bázisévhez képest egy kisebb koncentráció erősödést jelent. 2010-ben a felső szélső értéket Bács-Kiskun megye helyett Hajdú-Bihar megye képviselte.

A 2000-2010-ig terjedő időszakot vizsgálva elmondhatjuk, hogy földrajzilag alacsony koncentráció jellemezte a szarvasmarha-állományunkat, ugyanakkor ezzel szemben 2003-2009-ig magas abszolút koncentráció jellemezte a juh-állományt.

3. táblázat: A hazai állattenyésztés abszolút koncentrációjának időbeni alakulása

Megnevezés	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Szarvasmarha	0,06	0,06	0,06	0,06	0,06	0,06	0,06	0,06	0,06	0,07	0,07
Sertés	0,07	0,07	0,07	0,07	0,07	0,07	0,07	0,07	0,07	0,08	0,08
Juh	0,10	0,10	0,10	0,11	0,11	0,11	0,11	0,12	0,12	0,12	0,10
Tyúkfélék	0,07	0,07	0,07	0,07	0,07	0,07	0,07	0,07	0,07	0,07	0,08

Forrás: KSH adatok alapján saját számítás

Szerk.: a szerző

4. táblázat: Az állatfajok abszolút koncentrációjának változása Magyarországon

Megnevezés	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Szarvasmarha											
Sertés											
Juh				BK, HB, SZSZB	BK, HB, SZSZB	BK, HB, SZSZB	BK, HB, SZSZB	BK, HB, SZSZB	BK, HB, SZSZB	BK, HB, SZSZB	
Tyúkfélék											

Fekete színnel az alacsony abszolút koncentrációjú (Herfindahl index < 0,07) állatfajokat jelöltem. A magas abszolút koncentrációjú (Herfindahl index > 0,10) állatfajokat a domináns megye rövidítésével jelöltem BK = Bács-Kiskun, HB = Hajdú-Bihar, SZSZB = Szabolcs-Szatmár-Bereg

Forrás: KSH adatok alapján saját számítás

Szerk.: a szerző

A hazai állatállomány földrajzi koncentrációjának vizsgálatánál megállapítható, hogy az index értékek a legtöbb esetben stagnáltak, illetve kisebb mértékben növekedtek. Az állatfajták közül a „nyertes” ezen a téren a juh, területileg pedig az alföldi megyék.

Az elkészült vizsgálat megítélésem szerint jól tükrözi az állattenyésztés területén az elmúlt egy évtized alatt lejátszódó folyamatokat és tendenciákat. Több esetben is a rendelkezésre álló adatokból megállapítható, hogy az elmúlt években állatállományunk jelentős mértékben csökkent, amely sok esetben a magas takarmányárakkal (főleg a 2007 őszen kialakult helyzettel), az alacsony felvásárlási árakkal, az egyre nehezebb értékesítési lehetőségekkel, a folyamatosan beáramló olcsó, gyengébb minőségű külföldről importált termékekkel magyarázható. Így hazánkban jelenleg az állattenyésztés sok esetben csak veszteségesen működő esetenként leépülést fontolgató tevékenységnek számít. A 2007 évi rendkívül magas takarmányár az utóbbi időszak negatív tendenciáit tovább rontotta, remélhetőleg csak átmenetileg.

Az állatállomány területén ilyen jelentős mértékű visszaesés után csak megfelelő körültekintéssel, jól átgondolt agrárpolitika mellett, az Európai Unió viszonyok figyelembevételével és színvonalas szakmai irányítással alakulhat a jövőben kedvezőbben a helyzete. Hosszú és középtávon nagyon fontos lenne, hogy az állattenyésztés növekvő szerepet tölthessen be hazánk agrárgazdaságában, a vidék fejlődésében, ezáltal tovagyűrűző multiplikatív hatást kifejtve.

IRODALOMJEGYZÉK

1. BENKŐ-KISS Á. – BODNÁR K. – KIS K. – HORVÁTH J. (2010): Preliminary investigation on innovation activity of agricultural ventures in South Great Plain Region in Hungary. *Agrár- és Vidékfejlesztési Szemle*, vol. 5, (1) supplement. pp. 220-225.
2. BODNÁR K. – HORVÁTH J. (2005): Különböző állattenyésztési ágazatok tőkeszükséglete. (in. *A mezőgazdaság tőkeszükséglete és hatékonysága szerk.: Jávor A.*). DAC AVK, Debrecen pp. 97-103.
3. HORVÁTH J. (2002): Specializált és diverzifikált ágazati struktúrák a tejtermelésben. (in. *Innováció, a tudomány és a gyakorlat egysége az ezredforduló agráriumban szerk.: Jávor A. – Berde Cs.*). DE-MTK – SZIE-MKTK Debrecen pp. 197-202.
4. KOMAREK L. (2003): Baromfiágazati diagnosztika. *Magyar Mezőgazdaság*. 43. sz. pp. 18–19.
5. KOMAREK L. (2004): A tágabb értelemben vett húsipar árualapjának változása a Dél-Alföldön, különös tekintettel a rendszerváltozás utáni időszakra. pp. 181-186. (in. *40 éves a Szegedi Tudományegyetem Gazdaság- és Társadalomföldrajz Tanszék szerk.: Abonyiné Palotás J. – Komarek L.*). Gold Press, Szeged. 224. p.
6. KOMAREK L. (2007): A Dél-Alföldi régió súlyának, szerepének alakulása a hazai agrártermelésben. *Comitatus*. 17. évf. 9. sz. pp. 52-64.
7. KOMAREK L. (2008): Állatállományunk alakulása. *Magyar Mezőgazdaság*. 63. évf. 14. sz. pp. 16-17.
8. KOMAREK L. (2008): A hazai állatállomány alakulásának főbb jellemzői. *A Földrajz Tanítása*. XVI. évf. 4. sz. pp. 13-19.
9. KOMAREK L. (2008): A Dél-Alföld agrárszerkezetének sajátosságai. *Csongrád Megyei Agrár Információs, Szolgáltató és Oktatásszervező Kht*, Szeged. 143. p.